

4. Οι τρεις καταστάσεις του πολιτισμικού κεφαλαίου⁹³

*Όπως ακριβώς μου λέει
και ο πατέρας μου
«είσαι καταδικασμένη να σπουδάσεις»*

Η έννοια του πολιτισμικού κεφαλαίου επιβλήθηκε ως απαραίτητη υπόθεση για να γίνει αντιληπτή η ανισότητα των σχολικών επιδόσεων των παιδιών που προέρχονται από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις, ανάγοντας τη σχολική επιτυχία στην κατανομή του πολιτισμικού κεφαλαίου μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Το πολιτισμικό κεφάλαιο μπορεί να υπάρξει σε τρεις καταστάσεις :

1. Στην ενσωματωμένη κατάσταση, υπό τη μορφή διαρκών διαθέσεων του οργανισμού.
2. Στην αντικειμενοποιημένη κατάσταση, υπό τη μορφή πολιτισμικών αγαθών, πινάκων, βιβλίων, λεξικών, εργαλείων κ.λπ..
3. Στη θεσμοποιημένη κατάσταση, υπό τη μορφή τίτλων που απονέμει το σχολείο.

4.1 Η ενσωματωμένη κατάσταση

Η ενσωματωμένη κατάσταση του πολιτισμικού κεφαλαίου αναφέρεται σε μια μορφή διαρκών διαθέσεων του οργανισμού. Συγκεκριμένα αναφέρεται στο σύστημα προτιμήσεων, αρχών κρίσης και διάκρισης καθώς και σ' ένα σύστημα μόνιμων γνωστικών δομών τις οποίες χρησιμοποιεί με μοναδικό τρόπο κάθε άτομο, για να κατανοήσει την κοινωνική πραγματικότητα και να προσαρμοστεί σ' αυτή.⁹⁴

⁹³ Η ενότητα που αφορά στις τρεις καταστάσεις του πολιτισμικού κεφαλαίου βασίζεται στα έργα: (α) Μπουρντιέ, Π. (1994). *Κείμενα κοινωνιολογίας* (Ν. Παναγιωτόπουλος, Παρουσίαση-Επιμέλεια). Αθήνα: Δελφίνι και (β) Bourdieu, P. & Passeron, J.-Cl. (1993). *Οι κληρονόμοι: Οι φοιτητές και η κουλτούρα τους* (Ν. Παναγιωτόπουλος, Εισαγωγή – Ν. Παναγιωτόπουλος & Μ. Βιδάλη, μετάφρ.). Αθήνα: Καρδαμίτσα.

⁹⁴ Το πολιτισμικό κεφάλαιο στη θεμελιώδη του κατάσταση είναι συνδεδεμένο με το σώμα. Είναι ένα «έχειν» που έγινε «είναι», μια ιδιοκτησία που έγινε σώμα. Η συσσώρευση του πολιτισμικού κεφαλαίου προϋποθέτει μια εργασία εγχάραξης και εξομοίωσης, η οποία κοστίζει χρόνο, χρόνος ο οποίος πρέπει να επενδυθεί προσωπικά από το ίδιο το άτομο, όπως ακριβώς συμβαίνει με το μαύρισμα. Αυτό το προσωπικό κεφάλαιο δεν μπορεί να μεταδοθεί στιγμιαία, αλλά απαιτεί χρόνο (γ' αυτό και δεν μπορεί να αγοραστεί). Η συσσώρευση πολιτισμικού κεφαλαίου για τα άτομα που μεγαλώνουν σε ένα οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον πλούσιο σε πολιτισμικό κεφάλαιο αρχίζει από τη γέννησή του και ταυτίζεται με την κοινωνικοποίησή του και το βιολογικό του χρόνο, ενώ για ορισμένα άτομα

Το πολιτισμικό κεφάλαιο του μαθητή αφορά ένα σύστημα προτιμήσεών του, όπως για παράδειγμα προτιμά να διαθέτει πολύ χρόνο για μελέτη ή προτιμά να «σβουρίζει» με τους φίλους του, προτιμά να συμμετέχει στο μάθημα ή προτιμά απλώς να κάθεται ήσυχος ή προτιμά να κάνει φασαρία, κλπ. Βέβαια τα συστήματα προτιμήσεων, αρχών, κρίσεων και διάκρισης καθώς και των μόνιμων γνωστικών δομών, δεν δημιουργούνται από μόνα τους, δεν είναι αποτέλεσμα βιολογικής κληρονομιάς, αλλά είναι αποτέλεσμα περιβαλλοντικών επιδράσεων. Η επιλογή μιας σχολής από ένα σύνολο σχολών για παράδειγμα, είναι αποτέλεσμα του συστήματος προτιμήσεων του μαθητή και εμφανίζεται ως ικανότητα του μαθητή να επιλέξει μια σχολή η οποία αργότερα θα του επιτρέψει να σταδιοδρομήσει και δεν θα τον οδηγήσει στην ανεργία. Οι νέες γνώσεις ενσωματώνονται στις υπάρχουσες γνωστικές δομές. Οι γνωστικές δομές του μαθητή αποτελούν τις βάσεις πάνω στις οποίες οικοδομείται η νέα γνώση. Ένας μαθητής που δεν έχει τις γνωστικές δομές, είναι δύσκολο να ενσωματώσει νέες γνώσεις τις οποίες μεταδίδει το σχολείο. Πρόκειται για μια κατάσταση την οποία επισημαίνουν οι μαθητές όταν κάνουν λόγο για «κενά». Οι μαθητές που δεν έχουν τις γνωστικές δομές για να ενσωματώσουν νέες γνώσεις, δηλ. έχουν «κενά»⁹⁵, συνειδητοποιούν ότι είναι πολύ δύσκολο να τα καταφέρουν στο σχολείο.

Εντάξει μπαίνω στο δωμάτιο μου, ε.. σκέφτομαι εντελώς άλλα πράγματα.. Δηλ... ή μπορεί να έχω μπροστά μου το βιβλίο, και... να το διαβάζω, να μην καταλαβαίνω τίποτα.. στο τέλος ξέρω γω μπουχτίζω και λέω.. εντάξει, «Το διαβάζεις, δεν το διαβάζεις, το ίδιο πράγμα είναι».. Επειδή έχω αυτά τα κενά τώρα.

Οι καλύτεροι μαθητές έχουνε.. μεγαλύτερους βαθμούς.. δεν έχουνε αφήσει κενά... Γιατί αυτοί που 'χουν... οι κακοί μαθητές.. έχουν αφήσει τεράστια κενά. Εγώ το βλέπω από μέσα ας πούμε.. απ' το γυμνάσιο.. κι έχω αφήσει τεράστια κενά... πράγμα το οποίο είναι πάρα πολύ δύσκολο να.. καλύψεις μετά.⁹⁶

αρχίζει πολύ αργότερα. Οι διαφορές στο πολιτισμικό κεφάλαιο είναι κυρίως διαφορές έναρξης της εγχάραξης και εξομοίωσής του. Βλ. Μπουρντιέ, Π., όπ. π., σσ.78-80.

⁹⁵ Οι μαθητές που προέρχονται από περιβάλλοντα με πολιτισμικό κεφάλαιο διαφορετικό απ' αυτό που αναγνωρίζει το σχολείο, ξεκινούν το σχολείο με «κενά». «Κενά» δηλ. δεν δημιουργούνται μόνο εξαιτίας της αμέλειας του μαθητή να παρακολουθήσει και να μελετήσει ένα μάθημα, αλλά και εξαιτίας του πολιτισμικού κεφαλαίου το οποίο έχει κληρονομήσει και κατέχει. Όταν το πολιτισμικό κεφάλαιο του μαθητή δεν του επιτρέπει να παρακολουθήσει τα μαθήματα τα οποία προϋποθέτουν ένα άλλο πολιτισμικό κεφάλαιο, ο μαθητής είναι σαν να έχει «κενά».

⁹⁶ Συνεντεύξεις μαθητών, βλ. σχετικά Θάνος, Θ. (2008). Η αποδοχή της (κοινωνικής) πραγματικότητας. Στο Παναγιωτόπουλος Ν. (Δ/νση): *Η απομάγευση του κόσμου*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πολύτροπον, σσ.75-89• Θάνος, Θ. (2008). «Εμείς» και «αυτοί». Στο Παναγιωτόπουλος Ν. (Δ/νση): *Η απομάγευση του κόσμου*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πολύτροπον, σσ.91-101• Θάνος, Θ. (1999). Δυσφορία στο σχολείο και αντι-δράσεις των μαθητών: οι επιδράσεις της αντιφατικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος στους μαθητές [Μεταπτυχιακή εργασία]. Ρέθυμνο: Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μιο Κρήτης.

4.1.1 Η μοναδικότητα του πολιτισμικού κεφαλαίου

Το πολιτισμικό κεφάλαιο υπάρχει σε κάθε άτομο ως «είναι» και όχι ως «έχειν». Βρίσκεται σε κάθε μέρος του σώματος και δεν μπορεί κάποιος να το διαχωρίσει από το σώμα, σαν να είναι κάτι διαφορετικό. Πολιτισμικό κεφάλαιο και σώμα του ανθρώπου υπάρχουν ταυτόχρονα, από τη στιγμή της γέννησής τους. Το πολιτισμικό κεφάλαιο είναι παρόν παντού, υπάρχει στον τρόπο με τον οποίο κάποιος, όταν οδηγεί θα παραχωρήσει προτεραιότητα σ' έναν πεζό στο δρόμο, θα προσέξει ένα μουσικό κομμάτι, θα επιλέξει ένα ρούχο, θα προτείνει ένα βιβλίο, θα προτιμήσει ένα κέντρο διασκέδασης, θα συμβουλέψει ένα φίλο του, θα σερβίρει το φαγητό, κλπ. Μέσα απ' αυτά τα παραδείγματα φαίνεται ότι το πολιτισμικό κεφάλαιο χαρακτηρίζει την προσωπικότητα του ανθρώπου, την ίδια του την παρουσία, την εικόνα του σε κάθε στιγμή της ζωής του, ακόμα κι όταν κοιμάται, στα όνειρα.

Το πολιτισμικό κεφάλαιο που υπάρχει σε κάθε άτομο, πρέπει να τονιστεί ότι είναι μοναδικό, όπως μοναδική είναι η ύπαρξή του. Η ύπαρξη του πολιτισμικού κεφαλαίου είναι ταυτόσημη με τη βιολογική ύπαρξη του ατόμου. Το πολιτισμικό κεφάλαιο υπάρχει στο άτομο από τη στιγμή της σύλληψής του, όταν ακόμα το άτομο είναι έμβρυο⁹⁷ και αναπτύσσεται ταυτόχρονα με τη βιολογική ανάπτυξη του ατόμου. Κι όπως το άτομο δεν ξεπερνά τα αρχικά βιολογικά χαρακτηριστικά, έτσι και η ανάπτυξη του πολιτισμικού κεφαλαίου δεν ξεπερνά την αρχική του δομή, αλλά βασίζεται πάνω σ' αυτή⁹⁸. Δηλ. το σύστημα των προτιμήσεων το οποίο υπάρχει σ' ένα άτομο σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, πχ., στη Γ' Λυκείου, έχει τις ρίζες του στα πρώτα χρόνια της σχολικής ζωής του, στο Δημοτικό. Η επιμέλεια στα μαθήματα και η μελέτη τους από ένα μαθητή ο οποίος φοιτά στη Γ' Λυκείου δεν είναι προτίμηση την οποία εξέφρασε αυτή τη χρονική περίοδο. Οι ρίζες αυτής της προτίμησης είναι παλιότερες, τις συναντά κανείς στο Δημοτικό, ακόμα και στη νηπιακή του ηλικία. Η προτίμηση για μελέτη και για διάβασμα είναι μια προτίμηση που υπάρχει στο οικογενειακό περιβάλλον και μεταβιβάζεται στο παιδί μέσα από διαδικασίες εγχάραξης και εξομοίωσης, την οποία τελικά ενσωματώνει. Η διαδικασία εγχάραξης και εξομοίωσης είναι κι αυτή διαφορετική, μοναδική για κάθε άτομο.

⁹⁷ Είναι γνωστή η σημασία του ενδομήτριου περιβάλλοντος στην ανάπτυξη του ατόμου ακόμα και τη ψυχοσυναισθηματική.

⁹⁸ Βέβαια αυτό δεν είναι τελεσίδικο. Το άτομο με ορισμένες επιλογές και μακροχρόνια προσπάθεια μπορεί να τροποποιήσει το πολιτισμικό του κεφάλαιο, πάντα μέσα από διαδικασίες εγχάραξης και εξομοίωσης.

Η οικογένεια παίζει τον πρώτο ρόλο.. πάντα, γιατί εντάξει, είναι το πρώτο περιβάλλον.. που γνωρίζει ο άνθρωπος... Και τα ερεθίσματα που θα δεχτεί είναι οπωσδήποτε. Θετικά ή αρνητικά.. ανάλογα... είναι.. μεγάλη.

4.1.2 Η διαδικασία ενσωμάτωσης του πολιτισμικού κεφαλαίου

Η ιδιοποίηση του πολιτισμικού κεφαλαίου είναι προϊόν διαδικασίας ενσωμάτωσης. Ένα άτομο δεν μπορεί να αγοράσει, όσα χρήματα κι αν διαθέτει, να ανταλλάξει, να κληρονομήσει το πολιτισμικό κεφάλαιο ή να του το χαρίσει κάποιος. Η ύπαρξη του πολιτισμικού κεφαλαίου είναι αποτέλεσμα μακρόχρονης εργασίας και προϋποθέτει τη συμμετοχή του ίδιου του ατόμου. Η απόκτησή του, και για την ακρίβεια η ύπαρξή του, επιτυγχάνεται με εργασίες εγχάραξης και εξομοίωσης. Εργασία εγχάραξης, γιατί τα άτομα δεν είναι παθητικοί αποδέκτες, οπότε θα γινόταν λόγος για χάραξη, αλλά είναι ενεργοί αποδέκτες μιας σειράς προτιμήσεων, αρχών κρίσης και διάκρισης από το οικογενειακό περιβάλλον τις οποίες συστηματοποιούν και ιεραρχούν. Εργασία εξομοίωσης, επειδή τα άτομα, φορείς πλέον του πολιτισμικού κεφαλαίου, το χρησιμοποιούν με τρόπο παρόμοιο μ' εκείνο που το χρησιμοποιούν τα άτομα του κοινωνικού περιβάλλοντός τους, όταν οι συνθήκες και οι καταστάσεις το απαιτήσουν και μάλιστα κρίνονται για τη χρήση του, επιδοκιμάζονται ή αποδοκιμάζονται⁹⁹.

Η ιδιοποίηση του πολιτισμικού κεφαλαίου προϋποθέτει τις διαδικασίες εγχάραξης και εξομοίωσης γιατί, δεν μπορεί κάποιος, και φυσικά το ίδιο το άτομο, να το διαχωρίσει από την ύπαρξή του. Τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την ύπαρξη του ατόμου, όπως τα βιολογικά χαρακτηριστικά. Με τον ίδιο τρόπο που χαρακτηρίζουμε κάποιον «καστανομάτη» πχ., τον χαρακτηρίζουμε και «ψηλομύτη». Πρόκειται για δύο χαρακτηριστικά τα οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την προσωπικότητα ενός ατόμου και έρχονται στο μυαλό μας ταυτόχρονα με την αναφορά σ' αυτόν. Η περίπτωση της Ασπασίας στο «Η αγάπη άργησε μια μέρα» είναι χαρακτηριστική. Η Ασπασία είναι η πρώτη κόρη μιας πλούσιας οικογένειας, την περίοδο 1943- 1970 περίπου, η οποία τις διάφορες προτάσεις γάμου που της κάνουν, τις απορρίπτει επειδή δεν τις θεωρεί «της τάξεώς» της. Ακόμα και όταν χάνει τους γονείς της και ίσα-ίσα καταφέρνει να ζει, αρνείται τις

⁹⁹ Εξαιτίας του γεγονότος ότι το πολιτισμικό κεφάλαιο είναι έτσι συνδεδεμένο με πολλαπλούς τρόπους με το άτομο μέσα στη βιολογική του μοναδικότητα και ότι αποτελεί αντικείμενο μιας «κληρονομικής» μετάδοσης που είναι πάντα καλά καλυμμένη και μάλιστα αθέατη. Βλ. Μπουρντιέ, Π. (1994). *Κείμενα κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Δελφίνι, σσ.78-80.

διάφορες προτάσεις οι οποίες της γίνονται. Μάλιστα δίδωνει, την τρίτη στη σειρά αδερφή της, την Αικατερίνη, από το σπίτι επειδή παντρεύτηκε μ' ένα δάσκαλο, τον οποίο δεν θεωρεί άτομο του περιβάλλοντός της. Η Ασπασία κατανοεί μ' αυτόν τον τρόπο την κοινωνική πραγματικότητα και συμπεριφέρεται ανάλογα επειδή δεν θέλει να προδώσει τις «αρχές» της οικογένειας, (τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά), με τις οποίες μεγάλωσε. Όταν η οικονομική κατάσταση της οικογένειας γίνεται τραγική, η προξενήτρα η οποία της μεταφέρει νέα πρόταση γάμου, με την πεποίθηση ότι θα καταφέρει κάτι, τρώει το μouxλιασμένο γλυκό χωρίς να φέρει καμιά αντίρρηση. Το πολιτισμικό «πρωτόκολλο» της οικογένειας διατηρείται κατά γράμμα: Η Ασπασία πρέπει να προσφέρει οπωσδήποτε ένα γλυκό στην επισκέπτρια, ακόμα κι όταν είναι μouxλιασμένο και η προξενήτρα τρώει το μouxλιασμένο γλυκό όπως θα έκανε κάθε επισκέπτης με «αρχές». Η Ασπασία τελικά παρέμεινε γεροντοκόρη «διατηρώντας» τις πολιτισμικές αρχές, προτιμήσεις, συμπεριφορές, κλπ., της οικογένειας.

Καλεσμένος στα βαπτίσια ήταν κι ένας ευκατάστατος έμπορος (...) Η ιδέα να τον καλέσουν ήταν της Αγλαΐας της μαμής, που επέμενε πως θα 'ταν ιδανικός σύζυγος για την Ασπασία. Αλλά εκείνη τον απέρριψε, «βρίσκω πολύ λαϊκό έναν έμπορο». (.....)

«Και τώρα (...) αποθρασύνθηκε και η άλλη μας αδερφή και παντρεύτηκε κρυφά το γελοίο υποκείμενο που είδατε, ένα χωρικό δασκαλάκο, που φαντάστηκε μαζί με την πόρνη του πως θα περάσει ποτέ το κατώφλι των Φτενούδων» (.....)

[Η Ασπασία] που ήταν πάντα ζωσμένη με μια ζώνη απ' όπου κρεμόταν μια αρμαθιά κλειδιά, άλλα μικρά και κάποια τεράστια που δεν είχαν στο σπίτι υποδοχές ανάλογες. Όλα κι όλα η κασέλα που φύλαγε τα υφαντά της κι ένα παλιό κομό μες στο πόρτεγο όπου κλειδωνε μπαγιάτικα γλυκά - σπάνια δώρα, σοκολατάκια νταγκιασμένα και περσινά μελομακάρουνα μouxλιασμένα από κάτω. Αλλά η τελετή γινόταν τις σπάνιες φορές που κατάφθανε κάποιος επισκέπτης. Η Εργίνη στεκόταν όρθια λίγο πίσω από την καρέκλα της Ασπασίας, ώσπου ρωτούσε, «αδερφή Ασπασία να φέρω το δίσκο;» Η Ασπασία συγκατάνευε με το κεφάλι και τότε η Εργίνη έβγαине και ξαναγύριζε με το μικρό δίσκο (...) «Αδερφή Ασπασία θα σερβίρετε;» Η Ασπασία τότε σηκωνόταν και με μικρά βήματα (...) πλησίαζε αργά στο παλιό κομό, έπαιρνε ένα κλειδί από την αρμαθιά της, ξεκλείδωνε το μεσαίο συρτάρι, κι έβγαζε με κομψές κινήσεις το μouxλιασμένο μελομακάρουνο και το τοποθετούσε στο κενό πιατάκι. Κανείς ποτέ δεν τόλμησε να περιφρονήσει το πρασινωπό στη βάση γλύκισμα. Αντίθετα το 'τρωγαν όλο, η Ασπασία παρακολουθούσε με βασιλική συγκατάβαση τον επισκέπτη της, χαμογελώντας αχνά.

Λ. Ζωγράφου¹⁰⁰

Το ίδιο συμβαίνει και με τους μαθητές. Η προτίμησή τους για μελέτη πρέπει να υπάρχει στο μαθητή, να είναι αποτέλεσμα ενσωμάτωσης, να είναι βίωμα. Ένας μαθητής που απορρίπτεται μια χρονιά, για την επόμενη χρονιά συνήθως σχεδιάζει να διαβάσει και να είναι ένας από τους καλύτερους μαθητές. Όταν έρχεται η επόμενη χρονιά υποκύπτει ξανά στους ίδιους πειρασμούς και δεν διαβάσει. Αυτό συμβαίνει

¹⁰⁰ Ζωγράφου, Λ. (1994). *Η αγάπη άργησε μια μέρα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ.56, 64, 78-79.

επειδή η προτίμηση που εκφράζει για μελέτη και διάβασμα, δεν υπάρχει στο σύστημα προτιμήσεων του μαθητή, αποτελεί δηλ. ξένη προτίμηση, την οποία προσπαθεί να ενσωματώσει «τεχνικά», να την «προσθέσει» στο πολιτισμικό του κεφάλαιο χωρίς να υπάρχουν οι απαιτούμενες βάσεις. Γι αυτό το λόγο την επόμενη χρονιά τελικά, ο μαθητής δεν διαβάζει, αλλά υποκύπτει ξανά στα «ίδια». Ουσιαστικά ο μαθητής, όπως αναλύεται στην αντικειμενοποιημένη κατάσταση του πολιτισμικού κεφαλαίου, δραστηριοποιείται σύμφωνα με το σύστημα προτιμήσεων του ενσωματωμένου πολιτισμικού κεφαλαίου.

Για να παρουσιάσει ο μαθητής την προτίμηση για μελέτη και για διάβασμα, θα πρέπει πρώτα-πρώτα αυτή η προτίμηση να ενσωματωθεί στο πολιτισμικό του κεφάλαιο, να τροποποιήσει το υπάρχον σύστημα προτιμήσεων το οποίο ορίζει το παρόν πολιτισμικό του κεφάλαιο: Κάτι τέτοιο απαιτεί χρόνο. Το πολιτισμικό κεφάλαιο το οποίο υπάρχει σ' ένα άτομο είναι αποτέλεσμα μακρόχρονων και πολύπλοκων επιδράσεων του οικογενειακού και του κοινωνικού περιβάλλοντος γι αυτό και είναι δύσκολο να τροποποιηθεί, με την έννοια ότι μια τροποποίηση απαιτεί πολύ χρόνο. Ταυτόχρονα θα πρέπει και το οικογενειακό περιβάλλον να τροποποιήσει τις επιδράσεις του προς το μαθητή, ή τουλάχιστο να αποδεχθεί τις νέες προτιμήσεις. Για παράδειγμα ένας μαθητής που αποφασίζει να διαβάσει σε μια πολυμελή οικογένεια με στενότητα χώρου, όταν τα υπόλοιπα αδέρφια του τον ενοχλούν, οι γονείς του θα πρέπει να παρέμβουν.

Κάθε καλοκαίρι.. όταν περνάω μια τάξη.. πέρυσι στο τέλος που είχα πέσει. Περνάω την τάξη την α' λυκείου... Είχα δώσει τον Σεπτέμβριο, περνώ. Λέω τώρα «τελειώσε, α' τρίμηνο θα διαβάζω να 'χω και καλούς βαθμούς.. Και μετά εντάξει.. να μην πολυδιαβάζω»... Αλλά άρχισα πάλι μέχρι να προσαρμοστώ.. «1^η βδομάδα, χαβαλέ» λέμε.. μετά λέω «Από Δευτέρα.. από Δευτέρα.. άστο»... Μετά ήταν καμιά γιορτή... λέω 'Από Δευτέρα, άστο να τελειώσει η βδομάδα» και περάσανε και περάσανε και έρχεται το β' τρίμηνο... μετά... πως, αν σ' έχουν σταμπάρει κιόλας.. εντάξει, τι να σου βάλουν. (...)

Εγώ το εξηγώ στη.. στη συνήθεια από το γυμνάσιο.. από το δημοτικό, ότι εντάξει.. σκεφτόμουν μόνο τη διασκέδαση... ή ότι έλεγα συνέχεια... Δηλ. δε... δεν μπορώ να κάτσω να διαβάσω.. Δηλ. δε... δε.. μου 'ρχεται, δηλ., βαριέμαι.. δηλ. κολλάω .. και δε.. δε μπορώ να κάτσω...

4.1.3 Ο ρόλος του οικογενειακού περιβάλλοντος

Το πολιτισμικό κεφάλαιο που κατέχει ένα άτομο υπάρχει σε σχέση με το οικογενειακό του περιβάλλον. Το άτομο, μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον το οποίο

ζει, δέχεται αλλά και συμμετέχει σ' ένα σύστημα προτιμήσεων, αρχών κρίσης και διάκρισης και αποκτά σιγά-σιγά ένα σύστημα γνωστικών δομών. Για παράδειγμα, η σχεδόν μόνιμη προτίμηση των γονιών να παρακολουθούν ντοκιμαντέρ αντί να παρακολουθούν τηλεπαιχνίδια, με τρόπο φυσικό κι αβίαστο γίνεται και προτίμηση του παιδιού την οποία βιώνει από νηπιακή ηλικία. Με τον ίδιο τρόπο αναπτύσσεται και ενσωματώνεται στο σύστημα προτιμήσεων του μαθητή η προτίμηση του διαβάσματος. Πρέπει ο μαθητής να έχει ερεθίσματα για διαβάσματα αλλά και ο ίδιος να συμμετέχει σ' ένα τέτοιο ερέθισμα από πολύ μικρή ηλικία. Οι γονείς οι οποίοι διαβάζουν περιοδικά εφημερίδες και, κυρίως, βιβλία λειτουργούν στο παιδί ως παράσταση-ερέθισμα να ασχοληθεί κι αυτό με το διάβασμα. Στη νηπιακή ηλικία αυτό το ερέθισμα θα λειτουργήσει ως περιέργεια να παίξει με το βιβλίο, να το ανοίξει. Σε μια δεύτερη φάση θα εκδηλώσει την προτίμηση να αποκτήσει δικά του βιβλία, να του αγοράσουν ή να του χαρίσουν από τα δικά τους. Το παιδί ξεφυλλίζοντάς τα, θα ρωτήσει, θα ζητήσει από τους γονείς του να του τα διαβάσουν. Αλλά και το ίδιο το παιδί να μην ζητήσει να του διαβάσουν, σαν να πρόκειται για μια φυσική διαδικασία, οι γονείς οι ίδιοι οι οποίοι εγχαράσσουν και εξομοιώνουν το παιδί με την προτίμηση για διάβασμα, κάθονται και διαβάζουν μαζί με το παιδί το βιβλίο, του εξηγούν, συζητάνε, κλπ. Μια τέτοια προτίμηση δεν μπορούν οι γονείς να την εγχαράξουν στο παιδί τους σε μεγάλη ηλικία, όπως για παράδειγμα όταν φοιτά στο Λύκειο.

Τώρα... είναι αργά. Τώρα θα πιάσεις το παιδί να του πεις «Παιδί μου, μάθε να διαβάζεις».. Αυτό είναι... να δώσουνε αγωγή, θα δώσουνε αγωγή από τις πρώτες τάξεις του γυμνασίου.. απ' το δημοτικό και στην α' γυμνασίου, ας πούμε.. Τότε δίνονται οι βάσεις... Και θα 'πρεπε να δίνονται οι βάσεις από τους γονείς.. στα παιδιά να διαβάζουν. Ας πούμε αν ο γονέας δεν κάτσει μαζί με το παιδί του, να του... να διαβάζουν μαζί.. να διαβάζει ο γονέας, να διαβάζει το παιδί, να του δείχνει, να κάνει.. τότε δεν πρόκειται το παιδί να... πάρει σωστή αγωγή, να διαβάζει ας πούμε (...)

Εγώ θυμάμαι που με τη μητέρα μου, που, απ' όταν ήμουνα πολύ μικρός.. διαβάζαμε παραμύθια.. λογο... έτσι βιβλία για παιδάκια.. θυμάμαι που πήγα στο δημοτικό και ήξερα να γράφω και να διαβάζω. Είχα συνηθίσει από το σπίτι (...)

Ήτανε ας πούμε συνέχεια.. μαζί μου η μητέρα μου (...) και αυτή ήθελε... πως τ' αγαπούσε τα γράμματα, κλπ., το διάβασμα όλα αυτά. και μου 'δωσε ας πούμε και.. τα ερεθίσματα για να διαβάζω.. μου 'δωσε τα ερεθίσματα.. Μου διάβαζε.. διαβάζαμε παραμύθια.. και γω όπως μου τα διάβαζε, είχα κι εγώ την τάση, μου άρεσε να μαθαίνω όταν ήμουνα μικρό παιδάκι, κι είχα.. πως το λένε.. δίψα.. πως το λένε.. μου άρεσε.. Διάβαζα ας πούμε από Ποπάν μέχρι.. όλα τα παραμύθια. Αφού έβαζα τη μητέρα μου να μου διαβάζει παραμυθάκια ας πούμε.. και μου διάβαζε. Έκανε μια λάθος λέξη, «Όχι μαμά, δεν είναι έτσι, έτσι είναι» και χωρίς να ξέρω να διαβάζω.. τότε ήξερα πως πάει.. και κάτι τέτοια. Δηλ. σου λέω μου έκανε καλό, γιατί ήταν από κοντά μου ας πούμε.. Κάθε βράδυ ας πούμε, κάθε απόγευμα όταν είχε ώρα μία, μπορεί και δυο ώρες, διαβάζαμε, ήμασταν μαζί.. μου 'λεγε ιστορίες..

Όταν ο μαθητής δεν έχει ερεθίσματα από το περιβάλλον του τα οποία θα τον οδηγήσουν στην ιδιοποίηση του ερεθίσματος του διαβάσματος, είναι αναμενόμενο όταν πάει σχολείο να μη θέλει να διαβάσει. Το να μη θέλει να διαβάσει είναι κι αυτή μια προτίμηση η οποία έχει τις ρίζες της στο οικογενειακό περιβάλλον. Οι γονείς οι οποίοι δεν ασχολήθηκαν με το παιδί τους, να του δώσουν ερεθίσματα να διαβάσει, συνήθως όταν βλέπουν το παιδί τους να έχει επιδόσεις μέτριες τις αποδέχονται ως αναμενόμενες. Συνήθως αυτοί οι γονείς εργάζονται και όταν επιστρέφουν από την εργασία δεν έχουν διάθεση να ασχοληθούν με το παιδί είτε επειδή είναι κουρασμένοι, είτε επειδή δεν έχουν ελεύθερο χρόνο.

Οι γονείς ασχολούνται περισσότερο με το παιδί.. όχι ότι οι άλλοι γονείς που δεν ασχολούνται.. δεν νοιάζονται.. αλλά ίσως έχουνε δουλειά.. Ας πούμε ο πατέρας μου στα δυο πρώτα χρόνια.. με διάβαζε στο δημοτικό.. μετά δεν πήγαινα και γω να διαβάσω. Δηλ. .. ο πατέρας μου είχε δουλειά ήταν λίγο δύσκολο.. δούλευε και η μητέρα μου.. και ήταν λίγο δύσκολο.. και έτσι συνηθίζεις. (...)

Εμένα τώρα ο πατέρας μου.. δεν με καταπιέζει (..) Μου λέει εντάξει, «Εφόσον δεν θες να διαβάζεις.. δεν μπορώ να κάτσω εγώ να σου πω.. να σε καταπιέσω, «Κάτσε διάβασε», ξέρω γω, γιατί ξέρει ότι είναι κακό (..) Ε, και μου λέει «Εφόσον δε θες να διαβάζεις», ξέρω γω, «μην διαβάζεις, αλλά εσύ θα το μετανιώσεις αργότερα, εάν δεν βγάλεις ο σχολείο». (...)

Η μητέρα μου είναι.. δεν.. τις πιο πολλές φορές με συμβουλεύει ο πατέρας μου. με συμβουλεύει και η μητέρα μου ξέρω γω να τελειώσω το λύκειο γιατί είναι καλό ξέρω γω, χρειάζεται το απολυτήριο.. Αλλά δεν μου λένε τίποτα παραπάνω, γιατί εντάξει με βλέπουν το τι είμαι και ότι δεν θέλω να διαβάσω.. και δε.. Ότι και να μου πουν.. είναι ανώφελο...

Ας πούμε εγώ στο δημοτικό.. ήταν άριστα το 10, έβγαζα 9.. δεν διάβαζα καθόλου.. και μου λέγανε τότε οι μεγαλύτεροί μου.. μου λέγανε, «Κοίτα να διαβάζεις.. γιατί αν δεν συνηθίσεις από μικρός δε γίνεται.. να διαβάζεις πολύ.. Κ όντως τώρα μου είναι πολύ δύσκολο να διαβάσω.. δεν έχω συνηθίσει ξέρεις. (...) Γενικά πιστεύω ότι στο δημοτικό, ότι αν.. βγει.. αν πας έτσι στο δημοτικό.. μετά θα συνεχίσεις έτσι.. στο γυμνάσιο.

Η ενσωμάτωση του πολιτισμικού κεφαλαίου γίνεται μ' ένα τρόπο καλυμμένο¹⁰¹ και ασυνείδητο. Το πολιτισμικό κεφάλαιο, ενώ είναι αποτέλεσμα κοινωνικών επιδράσεων, η ιδιοποίησή του γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να παραγνωρίζεται η κοινωνική επίδραση και να παρουσιάζεται ως βιολογικό αποτέλεσμα. Το άτομο, κάτοχος ενός πολιτισμικού κεφαλαίου, δρα με ανάλογο τρόπο που το αγόρι αφήνει κοντά μαλλιά και το κορίτσι μακριά μαλλιά ή το κορίτσι φοράει φούστες ενώ το αγόρι δεν φοράει. Το να φοράει ένα κορίτσι φόρεμα θεωρείται ως βιολογικό χαρακτηριστικό ενώ πρόκειται για μια πολιτισμική

¹⁰¹ Το πολιτισμικό κεφάλαιο σε σχέση με το οικονομικό κεφάλαιο παρουσιάζει υψηλότερο βαθμό κάλυψης κι από αυτό το γεγονός προδιατίθεται να λειτουργεί ως συμβολικό κεφάλαιο.

αυθαιρεσία. Δηλ. είναι αυθαίρετο ένα κορίτσι να φοράει φόρεμα και το αγόρι παντελόνια. Χαρακτηριστικό της αυθαιρεσίας αυτής είναι ότι πριν κάποιες δεκαετίες τα κορίτσια δεν φορούσαν παντελόνια. Παρ' όλα αυτά, το φόρεμα ως ένδυμα, ακόμα και σήμερα, είναι συνδεδεμένο με το φύλο σαν να πρόκειται για δυο αδιαχώριστα βιολογικά χαρακτηριστικά. Έτσι και η προτίμηση για διάβασμα δίνει την αίσθηση ότι είναι βιολογικό χαρακτηριστικό, γι αυτό και πολλοί λένε για κάποιον ο οποίος δεν διαβάζει: «Δεν τα παίρνει αυτός τα γράμματα», σαν να πρόκειται για βιολογικό χαρακτηριστικό, κληρονομικό. Πολλοί μαθητές που έχουν πολύ χαμηλές επιδόσεις θεωρούν την προτίμησή τους να μη διαβάζουν, ότι είναι ένα βιολογικό χαρακτηριστικό και μάλιστα κληρονομικό.

Εγώ πιστεύω ότι είναι από τη φύση.. Το διάβασμα εγώ πιστεύω ότι είναι χάρισμα.. το να κόβει το μυαλό σου και να θέλεις να διαβάσεις... [Δηλ. εσύ νομίζεις ότι το μυαλό σου δεν κόβει..] όχι ότι δεν κόβει.. εννοούμε.. κάποιος μαθητής το μυαλό του λειτουργεί να θέλει μόνο να διαβάσει.. να παίρνει συνέχεια πληροφορίες.. θέλει να μαθαίνει συνέχεια καινούρια.. καινούρια... καινούρια... Ενώ κάποιος μαθητής.. μπορεί να μη του αρέσει το διάβασμα τόσο πολύ.. να.. διαβάζει ένα βιβλίο, όπως διαβάζω εγώ.. το χρόνο... ή μόνο τα μαθήματα, ίσα-ίσα για να περάσει την τάξη... και να βγάλεις κάποιο βαθμό.. Οι άλλοι διαβάζουν και το καλοκαίρι... διαβάζουν... είναι συνεχόμενο το διάβασμα.. [...] Όχι, είναι.. από γεννη.. μπορώ να πω ότι είναι κληρονομικό.

Η άποψη αυτή παρουσιάστηκε στις συνεντεύξεις των μαθητών που έχουν χαμηλή επίδοση στο σχολείο. Οι μαθητές με υψηλή επίδοση επισημαίνουν αμέσως το ρόλο της οικογενειακού περιβάλλοντος στην προτίμηση την οποία παρουσιάζει ο μαθητής, για μελέτη. Βέβαια και ο μαθητές με χαμηλή επίδοση επισημαίνουν το ρόλο της οικογένειας, αλλά σε δεύτερη μοίρα. Πρώτιστα θεωρούν ότι, η προτίμηση για μελέτη, είναι είτε κληρονομικό χαρακτηριστικό, είτε στο «χαρακτήρα» του μαθητή, ή «φυσικό» χάρισμα και κατά δεύτερο ότι οφείλεται στο «πως έχει μάθει ο μαθητής» από μικρή ηλικία.

Οι γονείς αυτών που διαβάζουν.. είναι μεγάλα επαγγέλματα, όπως σου είπα, ιατροί και τέτοια.. και έχουν υιοθετήσει κι αυτοί» γιατί έγινε ο πατέρας μου γιατρός... γιατί να μη κάτω να διαβάσω», και στρώνονται στο διάβασμα.

Αυτή η ερμηνεία των μαθητών με χαμηλή επίδοση έχει να κάνει με μια ψυχολογική πίεση, την οποία ίσως αισθάνονται, αυτοί οι μαθητές : Δεν θέλουν να

✓ ρίξουν το βάρος της ευθύνης στην οικογένειά τους, στους γονείς τους¹⁰², κι έτσι θεωρούν την προτίμηση για διάβασμα ως στοιχείο του «χαρακτήρα» του μαθητή.

[Γ-Πως ένας μαθητής βάζει στόχους για το πανεπιστήμιο και ένας άλλος δε βάζει;]
-Το πανεπιστήμιο δεν είναι το παν.. δεν πάνε όλοι οι μαθητές στα πανεπιστήμια. Εντάξει, έναν άλλο μπορεί να μην τον ενδιαφέρει.. να μπει σ' ένα πανεπιστήμιο.. Τον ενδιαφέρει να τελειώσει την.. το σχολείο του να πάρει το χαρτί του.. και μετά να ακολουθήσει ξέρω γω το επάγγελμα του μπαμπά.. ή να.. ή να ακολουθήσει κάποιο άλλο που τον ενδιαφέρει, δηλ. όπως εμένα ας πούμε, δεν μ' ενδιαφέρει να μπω στο πανεπιστήμιο.. αλλά μ' ενδιαφέρει να πάρω το χαρτί μου..
[Το θέμα είναι το εξής τι είναι αυτό που δημιουργεί αυτή τη θέληση (...)]
-Δύσκολα με ρωτάς τι να σου πω.....
[Τι πιστεύεις είναι αυτό που κάνει κάποια παιδιά.. να επιλέγουν...]
-Είναι τι τον ενδιαφέρει τον καθένα.. εντάξει... Σαφώς δε γεννιέται κανείς με... τη θέληση να μπει στο πανεπιστήμιο.... Εντάξει, μεγαλώνοντας.. αποφασίζει... αποφασίζει αυτό που θέλει για το μέλλον του.. ας πούμε.. αυτό που θέλει να ακολουθήσει.. τώρα.

✓ Οι μαθητές με χαμηλή επίδοση, προσπαθούν να φέρουν μια ισορροπία στην ερμηνεία τους για το ρόλο της οικογένειας στην προτίμησή τους να μη διαβάσουν, χαρακτηρίζοντας τις συνθήκες ανάπτυξης των μαθητών που διαβάσουν, ως καταπιεστικές. Ερμηνεύουν την ύπαρξη της προτίμησης για διάβασμα, είτε ως αποτέλεσμα μίμησης του επαγγέλματος του πατέρα τους, είτε ως αποτέλεσμα καταπίεσης. Θεωρούν δηλ., ότι οι μαθητές που διαβάσουν, στην πλειοψηφία τους, δέχτηκαν πίεση από τους γονείς τους για να διαβάσουν. Αντίθετα, οι δικοί τους γονείς τους είχαν αφήσει ελεύθερους να επιλέξουν εκείνοι αν θα διαβάσουν ή όχι. Πρόκειται για πλάνη των μαθητών: ενώ παρατηρούν ότι οι μαθητές, οι οποίοι διαβάσουν, το κάνουν επειδή μιμούνται το επάγγελμα των γονιών τους, το οποίο απαιτεί σπουδές, δεν παρατηρούν όμως, ότι κι αυτοί μιμούνται το επάγγελμα των γονιών τους, το οποίο δεν απαιτεί σπουδές. Το πρώτο το εκλαμβάνουν ως καταπίεση, ενώ το δεύτερο ως ελευθερία. Δεν μπορούν να συνειδητοποιήσουν ότι η ελευθερία τους είναι η καταπίεση της ανύπαρκτης επιλογής.

¹⁰² Η περίπτωση του παιδιού είναι χαρακτηριστική. Αρχικά επισημαίνει ότι οι γονείς πρέπει να ασχολούνται με τα παιδιά. Αυτή η άποψή του ισχυροποιείται από το εξής βίωμά του: Στις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού, ο πατέρας του ήταν δίπλα του και τον βοηθούσε στα μαθήματά του. Στη συνέχεια, όμως, αναφέρει ότι ο πατέρας του στα επόμενα χρόνια δεν τον βοηθούσε επειδή εργαζόταν. Η διαπίστωσή αυτή τον κάνει να αναθεωρήσει την προηγούμενη άποψή του: «...Αμα δεν σ' αρέσουν κιόλας, δεν το 'χεις μέσα σου...». Είναι προφανές ότι ο Βαγγέλης δεν θέλει να ρίξει την ευθύνη στους γονείς του. Προσπαθεί να ανασκευάσει τα λεγόμενά του ενισχύοντας την τελευταία άποψη: «...Όπως σου 'πα και πριν»:

«... Οι γονείς ασχολούνται με το παιδί. Όχι. Ότι οι άλλοι γονείς που δεν ασχολούνται... δεν νοιάζονται... αλλά ίσως έχοντε δουλειά. Ας πούμε ο πατέρας μου. Στα δύο πρώτα χρόνια... με διάβαζε στο δημοτικό... Μετά... δεν πήγαινα και γω να διαβάσω. Δηλ. ο πατέρας μου είχε δουλειά... ήταν λίγο δύσκολο... κι έτσι συνηθίζεις... Αμα δεν σ' αρέσουν κιόλας, δεν το 'χεις από μέσα σου... Όπως σου 'πα και πριν».

Είναι ο πατέρας πολιτικός μηχανικός, θα συνεχίσει και ο γιος, ή δικηγόρος και έτσι.. Αλλά προσωπικά δεν με επηρέασαν καθόλου οι γονείς μου..¹⁰³

Οι γονείς αυτών που διαβάζουν... είναι μεγάλα επαγγέλματα (..) ιατροί και τέτοια.. και τα έχουν υιοθετήσει κι αυτοί (...) και στρώνονται στο διάβασμα.. Είναι αυτή από τη μια μεριά, από την άλλη μεριά είναι η καταπίεση...

-Στο γυμνάσιο ήξερα.. μία κοπέλα η οποία είναι.. η μητέρα της ότι της έλεγε, έκανε (...) «Αυτό θα γίνεις είτε θες, είτε όχι»... «Μην έχεις κάτω από 15», δηλ... την καταπιέζανε πάρα πολύ.

[Εσένα οι γονείς σου..... Δε συνέβαινε κάτι τέτοιο :]

-Όχι πολύ, εντάξει ξέραν ότι είμαι και έτσι.. μου λέγαν ρε παιδί μου.. «προσπάθησε ρε παιδί μου να βγάλεις το λύκειο, να πας σε μία σχολή», δε ζητούσαν πολλά από μένα.. όχι πως δεν ασχολιόντουσαν μαζί μου, ασχολιόντουσαν και πάρα πολύ, αλλά.. δεν με καταπιέζαν όπως σου είπα σε μερικά παιδιά... [...]

Είναι οικογένειες ρε παιδί μου ότι από μικρά παιδιά.. δεν μπορούν να κάνουν ότι θέλουν.. και ούτε κατεβαίνουν να παίζουνε, ούτε μπορούν να πάνε πουθενά, τίποτα.. ούτε βόλτες να πάνε. (...) Ήταν καταπιεσμένα, δηλ. όλη την ώρα τιμωρία, να κάθονται απ' το μπαλκόνι, τα άλλα παιδιά να παίζουν.. να κάθονται μέσα.. Μπάνια δεν πηγαίνουν, τίποτα.. ενώ εμείς.. και οι γονείς εμάς μας κάνουν τα χατίρια μας, το 'να τ' άλλο, ενώ αυτοί ήταν πάρα πολύ καταπιεσμένοι.. (...)

Όσο κι αν προσπαθούσαν, η μητέρα μου εντάξει, να σου πω η μητέρα μου δεν έχει βγάλει το.. δεν έγινε τίποτα. Η μητέρα μου είναι μάγισσας και ο πατέρας μου είναι οικοδόμος, ξέρεις δεν έχουνε.. ξέρουνε πολλά κι αυτοί.. Στο δημοτικό ότι βοήθεια μου δώσανε.. Από κει και πέρα ύστερα απλώς.. ή με επιβλέπανε ή μου λέγανε «Διάβασε λίγο», σε τέτοια... Οι αδερφές μου.. με βοηθούσαν... [...]

Θα μ' άρεσε να.. να με βοηθάνε και οι γονείς μου.. αλλά όχι ότι και καλά.. [...] Ναι.. ναι.. και να μπορέσουν να με βοηθήσουν αλλά ποτέ δεν το 'χα πάρει.. σώνει και καλά «και γιατί εμένα οι γονείς μου, δεν μπορούν να με βοηθήσουν, ενώ άλλα παιδιά μπορούν», όχι... όχι..

Η επιλογή για διάβασμα είναι μια προτίμηση η οποία ενσωματώνεται στο μαθητή και είναι ανάλογη των επιδράσεων που δέχεται από το οικογενειακό περιβάλλον. Η ενσωμάτωση γίνεται από τη στιγμή της σύλληψης και απαιτεί χρόνο. Πολλοί μαθητές που έχουν χαμηλή βαθμολογία, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, απορρίπτονται σε μερικά μαθήματα, οπότε μένουν μετεξεταστέοι ή επαναλαμβάνουν την τάξη, αποφασίζουν να διαβάσουν από την επόμενη χρονιά. Λένε ότι θα διαβάζουν λιγάκι στο σπίτι, θα ελαττώσουν τις βόλτες, δεν θα κάνουν φασαρία, κλπ. Μια απόφαση του τύπου: «Από αύριο αρχίζω διάβασμα», προέρχεται από την αντίληψη ότι η προτίμηση για διάβασμα είναι στοιχείο του «χαρακτήρα» του μαθητή ή αποτέλεσμα καταπίεσης. Νομίζουν ότι, αν θα καταπιέσουν τον εαυτό τους, μπορούν να αλλάξουν και το σύστημα των προτιμήσεών τους απέναντι στο σχολείο, δηλαδή

¹⁰³ Οι γονείς του/της μαθητή/τριας είναι αγρότες.

θα αλλάξει όλη η ζωή τους. Πίσω από μια προτίμηση ή ένα σύστημα προτιμήσεων υπάρχει ένας ολόκληρος τρόπος ζωής. Στην προκειμένη περίπτωση, οι μαθητές οι οποίοι δεν διαβάζουν, χρησιμοποιούν το χρόνο τους, τόσο κατά τη διάρκεια του σχολείου όσο και μετά απ' αυτό, τελείως διαφορετικά από τους μαθητές οι οποίοι διαβάζουν. Οι μαθητές που δεν διαβάζουν, όταν αποφασίσουν να διαβάσουν, πρέπει να αποφασίσουν να αλλάξουν και τρόπο ζωής.

Σηκώνόμουν στις 8.00 η ώρα το πρωί.. γιατί με κατέβαζε ο μπαμπάς μου... ε... έφευγα για το σχολείο.. στο οποίο σχολούσα στις 1.20.. συνήθως σχολούσα 1.20.. Ε.. γύρναγα για μισή ώρα στο σπίτι ; μία ; παραπάνω δεν έμενα και έφευγα για φροντιστήριο μετά.. Είχα γερμανικά.. και γυρνούσα γύρω στις 9.00 το βράδυ.. 8.30-9.00 το βράδυ.. Ε.. έκανα μπάνιο.. και άρχιζα το διάβασμα.. και επειδή είχα να διαβάσω για το φροντιστήριο, λύκειο, γερμανικά... σπάνια κοιμόμουνά όσο έπρεπε.. κοιμόμουνά 2.. 3 ώρες.. και μετά ξαναξύπναγα...

Το πρωί που θα σηκωθώ θα πάρω πρωινό, θα 'ρθω στο σχολείο... Το μεσημέρι.. θα σχολάσω 1.30-2.00 η ώρα... Θα πάω από το σπίτι μου να αλλάξω την τσάντα. Έχω 3.00 η ώρα μάθημα μέχρι τις 5.00, από τις 5.00 μέχρι τις 7.00 έχω πάλι μάθημα. Από τις 7.00 μέχρι τις 8.00, ξανά μάθημα, 8.00 με 9.00.. αν δεν έχω πολύ διάβασμα θα κάτσω να δω καμιά φίλη μου και μετά πάω σπίτι για διάβασμα..

Σαν μαθητική μέρα ήταν απαράδεκτη, γιατί μόνο μαθητής δεν ήμουν.. Σηκώνομαι στις 7.30, μετά πρωινό κανονικό, στο σχολείο πήγαινα στις 8.30, μόλις χτύπαγε το κουδούνι, δεν πήγαινα πιο νωρίς. Τρώγαμε όλη τη μέρα στο σχολείο μέχρι τις 1.30, εκτός από καμιά ώρα που την κάναμε κοπάνα. Μετά σπίτι καθόμασταν με τους γονείς μας για μεσημεριανό, τρώγαμε, κουβεντιάζαμε.. μετά κανένα μπιλιάρδο με τους φίλους μου.. Και μετά περνούσαμε πολλές ώρες με τη γκόμενά μας.. μετά καμιά ώρα γυμναστήριο, πιο πολύ για χαβαλέ. Μετά βραδινό με την οικογένεια όλη.. Έξοδο μέχρι τις 1.00.. 2.00 τις καθημερινές και μετά στο κρεβάτι ήσυχος και ήρεμος χωρίς έννοια..

Πρώτη ώρα ήταν πάντα βαρετή.. Ε.. δηλ., όλη την ώρα ήμασταν έτσι εμείς.. μετά αρχίζαμε τις πλάκες, να στέλνουμε ραβασάκια, να πετάμε.. σαίτες, να ανάβουμε φωτιές.. αυτά... [Μετά ;] Ε.. εντάξει όλη την ώρα... μιλούσαμε, δηλ. εγώ με τη Σ. που καθόμασταν μαζί όλη τη μέρα λέγαμε τα προβλήματά μας.. λέγαμε και καλά.. για τα αγόρια που θέλαμε.. τα προβλήματα.. αυτά κάναμε... Υστερα πηγαίναμε για κανένα ηλεκτρονικό, μετά σπίτι. Τρώγαμε, κοιμόμασταν.. ξυπνούσαμε, κανονίζαμε πως θα κατέβουμε.. αυτό.. Κατεβαίναμε κάτω, μετά ανεβαίναμε.. τηλεόραση και ύπνο. Η δικιά μου ζωή τώρα...

Είναι πάρα πολύ δύσκολο ένας μαθητής που δεν διαβάζει, να αλλάξει τρόπο ζωής, δηλ. να διαβάσει, αν δεν υπάρχουν κάποιες «βάσεις» πάνω στις οποίες θα «ορθοποδήσει» η νέα του επιλογή. Η αδυναμία των μαθητών να τροποποιήσουν την επιλογή τους από «δεν διαβάζω» σε «διαβάζω», έχει να κάνει με το πολιτισμικό τους κεφάλαιο. Το πολιτισμικό κεφάλαιο και ειδικότερα οι προτιμήσεις που το

δομούν, δεν περιέχουν την προτίμηση «διαβάζω», αλλά την προτίμηση «δεν διαβάζω, προτιμώ άλλα πράγματα». Ο μαθητής όταν παίρνει την απόφαση «διαβάζω» η οποία δεν ανταποκρίνεται στο σύστημα προτιμήσεών του, κάνει το εξής : «Προσπαθεί να ιδιοποιηθεί ένα ξένο προς τον εαυτό του πολιτισμικό κεφάλαιο. Κάτι τέτοιο είναι δύσκολο να συμβεί αυτόματα, γιατί προϋποθέτει αλλαγή τρόπου ζωής. Το πολιτισμικό κεφάλαιο υπάρχει με το μαθητή σε κάθε φάση της ζωής του. Η τροποποίησή του προϋποθέτει χρόνο. Ο μαθητής που αποφασίζει να διαβάσει, στην πραγματικότητα θέλει να «εγκαταστήσει» στην ύπαρξή του μια προτίμηση, την οποία αναγνωρίζει σε άλλους, όχι όμως και στον εαυτό του. Είναι σαν θέλει ένας ελέφαντας να ζήσει στο βόρειο πόλο. Πρόκειται για μια απόφαση η οποία δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί γιατί δεν υπάρχουν οι ανάλογες συνθήκες. Ο τρόπος ζωής αρνείται να δεχτεί μια τέτοια προτίμηση η οποία λείπει από τις κοινωνικές παραστάσεις τους, δηλαδή δεν την έχουν αναγνωρίσει στο οικογενειακό κι ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, ώστε να αποτελέσει «φυσικό» ερέθισμα, αλλά αρχίζουν να την υιοθετούν με την είσοδό τους στο σχολείο, όταν έρχονται δηλαδή σε επαφή με το ερέθισμα για «διάβασμα».

Αυτοί οι μαθητές προσπαθούν να εντάξουν στο πολιτισμικό τους κεφάλαιο μια προτίμηση ξένη και, ίσως, αντίθετη με άλλες προτιμήσεις που περιλαμβάνει το σύστημα προτιμήσεων του πολιτισμικού τους κεφαλαίου. Χαρακτηριστική είναι η προσπάθεια μιας μαθήτριας, η οποία κατάγεται από χωριό, να εντάξει στο σύστημα προτιμήσεών της, μέσα από τη διαδικασία της καταπίεσης, την προτίμηση για «διάβασμα». Μια προτίμηση που απουσιάζει από το σύστημα προτιμήσεων και συμπεριφορών τόσο του οικογενειακού περιβάλλοντος -οι γονείς της ασχολούνται με τη γεωργία- όσο και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, αυτό του χωριού. Αφού η προτίμηση για διάβασμα απουσιάζει ως κοινωνική παράσταση, επόμενο είναι να μην υπάρχει ως κοινωνική αναπαράσταση, δηλ. η προτίμηση για «διάβασμα» να εμφανίζεται στην καθημερινή της ζωή¹⁰⁴. Για να ιδιοποιηθεί η μαθήτρια την προτίμηση για «διάβασμα», θα έπρεπε οι γονείς της να καθίσουν μαζί της να διαβάσουν, να τους βλέπει να διαβάζουν διάφορα βιβλία, να της χαρίζουν βιβλία, κλπ. Δε επηρεάζει μόνο το γεγονός ότι οι γονείς της είναι γεωργοί, που έτσι κι αλλιώς αυτή η ασχολία λειτουργεί ως κοινωνική παράσταση: επηρεάζει και το γεγονός ότι οι γονείς της δεν ασχολήθηκαν με δραστηριότητες, όπως το διάβασμα, να δει το παιδί βιβλία, και όπως αναφέρθηκε παραπάνω, να τα ξεφυλλίσει, να ρωτήσει, κλπ. Από τη στιγμή που η προτίμηση για «διάβασμα» δεν υπάρχει στην ενσωματωμένη

¹⁰⁴ Το πρώτο επίπεδο στο οποίο εμφανίζονται οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, είναι το επίπεδο της καθημερινής ζωής. Βλ. Παπαστάμος, Στ. (1989). *Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας*. Αθήνα: Οδυσσεύς, σσ.416-417.